Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 9, Yıl/Year: 2025 (Ekim/October)

Kutsalın Simülakrı: Baudrillard'ın Simülasyon Kuramında Dinin Temsili ve Gerçekliğin Yitimi

Simulacrum of the Sacred: The Representation of Religion and the Loss of Reality in Baudrillard's Simulation Theory

Zülal Asanatuci

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi, Van/ Türkiye. orcid.org/0000-0002-8721-9579 / zulalkir@gmail.com

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 12/09/2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 25/10/2025

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2025

Atıf / Citation: Asanatuci, Zülal. "Kutsalın Simülakrı: Baudrillard'ın Simülasyon Kuramında Dinin Temsili ve Gerçekliğin Yitimi". *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 5/9 (Ekim/October 2025) 137-163.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Öz

Çağdaş dönem sosyologlarından Jean Buadrillard, daha çok postmodern toplumları analiz ettiği çalışmalarıyla bilinmekte ve günümüzün değişen toplumlarını kendi oluşturduğu simülasyon kuramı çerçevesinde ele almaktadır. Baudrillard düşünsel çalışmalarına Marksist perspektifle başlamış olsa da zaman içerisinde Marksizm'den önemli ölçüde ayrılmış ve postmodern teoriye yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda çalışmalarında daha çok postmodern toplumda gerçeklik ve gerçekliğin yitimi, tüketim kültürü ile medya ve semboller üzerine kafa yorduğu görülmektedir. Simülasyon kavramını postmodern toplumlar üzerinden ele alması ve modern toplum ile postmodern toplum arasındaki ayrımdan yola çıkarak gerçekleştirdiği analizler, O'nu hem klasik hem çağdaşı olan sosyal bilimcilerden ayırmaktadır. Simülasyon kuramına göre postmodern toplumlarda gerçeklik algısı yok olmuştur. Buna ilaveten gerçeklik olarak adlandırılan şey, artık medya ve semboller aracılığıyla üretilen simülasyonlar tarafından şekillendirilmektedir. Bunun sonucunda ise gönderen sisteminden tamamen bağımsız olan simülasyonlar gerçeğin yerini almakta ve gerçeği görünmez hale getirmektedir. Baudrillard tarafından hipergerçeklik olarak adlandırılan bu durum, simülasyon kuramının temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında amaçlanan simülasyon kuramının postmodern toplumları analiz etme noktasındaki işlevselliğinin araştırılması olup, din olgusunun postmodern toplumlardaki görünümünün, simülasyon kuramı çerçevesinde ele alınmasıdır. Bu bağlamda öncelikle postmodernizm kavramının tarihsel açıdan ortaya çıkışı ve kavramla alakalı sosyal bilimcilerin sahip olduğu iki farklı perspektif ele alınmıştır. Bunu takiben Baudrillard'ın simülakr, simülasyon ve hipergerçeklik kavramlarının- Baudrillard her ne kadar postmodernizm kavramını kullanmamış olsa da- postmodern toplumları tanımlama noktasındaki işlevselliği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Baudrillard sosyolojisinin klasik Marksizm'den ayrıştığı noktalar, tüketim kavramı üzerinden ele alınmıştır. Bunun yanısıra din olgusunun postmodern toplumlarda var olma biçimi, simülasyon kuramı çerçevesinde değerlendirilmiş, söz konusu kavramın, dinin postmodern toplumlarda var olma biçimini nasıl açıkladığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Postmodernizm, Jean Baudrillard, Simülasyon Kuramı, Hipergerçeklik, Dinin Simülasyonu.

Abstract

Jean Baudrillard, a contemporary sociologist, is primarily known for his studies analysing postmodern societies and examine today's changing societies within the framework of his simulation theory. While Baudrillard began his intellectual study with a Marxist perspective, he has significantly departed from Marxism over time and focused on postmodern theory. In this context, his study focuses primarily on reality and its loss in postmodern society, consumer culture, media, and symbols. His examination of the concept of simulation through the lens of postmodern societies and his analyses, drawing on the distinction between modern and postmodern societies, distinguish him from both classical and contemporary social scientists. According to simulation theory, the perception of reality has disappeared in postmodern societies. Furthermore, what is called reality is recently shaped by simulations produced through media and symbols. As a result, simulations, completely independent of the referent system, replace reality and render it invisible. This phenomenon, which Baudrillard calls hyperreality, forms the basis of simulation theory. This study aims to investigate the functionality of simulation theory in analysing postmodern societies and to examine the manifestation of religion within the framework of simulation theory. In this context, we first examine the historical emergence of the concept of postmodernism and the two different perspectives held by social scientists on the concept. Following this, we examine the functionality of Baudrillard's concepts of simulacrum, simulation, and hyperreality—although Baudrillard himself did not use the term postmodernism—in defining postmodern societies. Furthermore, we examine the points where Baudrillard's sociology differs from classical Marxism through the concept of consumption. Furthermore, we evaluate the existence of religion in postmodern societies within the framework of simulation theory, focusing on how this concept explains the existence of religion in postmodern societies.

Keywords: Sociology of Religion, Postmodernism, Jean Baudrillard, Simulation Theory, Hyperreality, Simulation of Religion.

Giriş

Baudrillard (1929-2007)'ın *Simülakrlar ve Simülasyon* adlı eseri "*Hakikati gizleyen şey simülakr değildir. Çünkü hakikat, hakikat olmadığını söylemektedir. Simülakr hakikatin kendisidir*"[1] cümlesiyle başlamaktadır. Baudrillard'a göre simülasyon gerçekliğe sahip olmayan gerçeğin, yapay bir şekilde üretimini ifade etmektedir.[2] Bir diğer ifadeyle simülasyon "*aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek*"[3] şeklinde ele alınabilir. Ancak simülasyon, gerçeğin bir benzeri yahut kopyası olarak karşımıza çıkmamaktadır. Zira simülasyon artık bir kez üretildikten sonra, gerçekliği kendi içerisinde eritmektedir. Böylece gerçeklik ile simülasyon arasında bir fark kalmamakta, gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün hale gelmektedir.[4] Baudrillard tarafından "*hipergerçeklik*" olarak adlandırılan bu durum, gerçeğin sentetik bir şekilde üretimini[5] ifade etmekte olup, gerçekliği kendi içerisine hapsederek yok etmektedir. Bu noktada artık gerçek ile yapay arasındaki ayrım, ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Baudrillard'ın postmodern toplumları analiz ederken kullandığı simülasyon kuramı, pek çok derin anlam içermektedir. Söz konusu kuram çerçevesinde Baudrillard "*kutsal gönderenden yoksun imgeler*" olarak ele aldığı simülasyon nesnelerin, gerçek ile gerçek olmayan arasındaki ayrımı yok ettiğini ifade etmekte ve simülasyon ile sahte olanın aynı şeyler olmadığını belirtmektedir. Nitekim postmodern dünyada gerçek ile simülasyon ve sahte olanı ayırt etmek artık imkansız hale gelmiş ve simülasyon, gerçek olanın tıpkısı olmak yerine, tamamen gerçek olanın yerini almıştır.[6] Simülakr ise Baudrillard tarafından "*gerçeklik olarak algılanmak istenen görünüm*" şeklinde ele alınmakta ve postmodern toplumlarda bilinçli bir şekilde simülakrlar içerisinde yaşadığımız belirtilmektedir. Bir diğer ifadeyle simülasyonlar aracılığı ile üretilen ve taklit edilenden yoksun bir gerçeklik içerisinde, yani simülakrlardan oluşmuş bir düzen içerisinde yaşadığımızı belirtmektedir.[7] Bu sürecin sonucunda ise ortaya, gönderen sisteminden tamamen bağımsız, kendi kendisini yeniden üretmiş, tamamen farklı bir oluşum çıkmaktadır.

İsmi sosyoloji literatüründe postmodern kuramcılar arasında zikredilen Baudrillard akademik kariyeri süresince pek çok sosyoloji dersi vermiş, ancak son dönemlerine yaklaştığında klasik sosyolojiden uzaklaşmış ve kendisini belli bir disiplin içerisine yerleştirme fikrini

[1] Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022), 15.
[2] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 16.
[3] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 17.
[4] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 17.
[5] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 17.
[6] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 18.
[7] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 16.

reddetmiştir.[8] Kendisini tanımladığı noktaya bakıldığında postmodern olarak nitelendirilmesi zor olmakla birlikte, fikirlerini modernizm kuramının karşısında yer alan yahut modern çağın tamamlayıcısı niteliğinde bir devamı olan postmodernizm kuramı çerçevesinde inşa ettiği görülmektedir. Esasen O kendisini postmodern bir düşünür olarak tanımlamış olmasa da "postmodernizmin en büyük rahibi" olarak anılmaktadır.[9] Nitekim gerçekleştirdiği toplumsal analizlere bakıldığında ele aldığı meselelerin postmodernizm kavramıyla somut olarak incelenebilir hale geldiği görülmekte, bu nedenle adının postmodernizm kavramıyla birlikte anılması, yersiz görünmemektedir.

Baudrillard'ın klasik sosyolojiden, özellikle klasik Marksizm'den farklılaşan yönleri, konumuz çerçevesinde önem arz etmektedir. Sosyal bilimlerde Baudrillard söz konusu olduğunda Marx (1818-1883)'ın akla gelmesinin, iki sosyal bilimci tarafından farklı bağlamlarda ele alınan üretim-tüketim olgularının, birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde oluşundan kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Zira modern sanayi toplumlarını analiz etmek için üretim ilişkileri kavramını kullanan ve üretim olgusu temelinde oluşan toplumsal sistemleri inceleyen Marx ile modernite sonrası toplumları analiz etmek için tüketim kavramını kullanan ve postmodern toplumlarda gerçekleştirilen üretimin artık temel ihtiyaçları karşılamanın ötesinde haz odaklı bir sisteme dönüştüğünü vurgulayan Baudrillard'a bakıldığında, iki sosyal bilimcinin de üretim temelinde (üretim ilişkileri-üretimin sonucu) oluşturulan toplumsal sistemlerin analizini yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda fikirleri her ne kadar birbiriyle örtüşüyor gibi görünse de ele aldıkları toplumsal sistemler tarihsel açıdan farklılık göstermektedir. Dolayısıyla iki sosyal bilimcinin esas farklılıklarının tarihsel dönemleri temelinde ele alınması, daha yerinde olacaktır. Nitekim Baudrillard bu durumu "*bir önceki ekonomi politik aşamasında bu durumun farkına henüz tüm çıplaklığıyla varılmamış olunabilir*"[10] ifadesiyle açıklamaktadır.

Çalışma kapsamında Baudrillard'ın görüşlerinin postmodernizm kavramı çerçevesinde ele alınacak olması, söz konusu kavramı analiz etmeyi gerektirmektedir. Çalışmanın genelinde ele alınacağı bağlam çerçevesinde değinmek gerekirse, postmodernizm kavramının sosyal bilimciler tarafından farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Kimi sosyal bilimciler onu modernizmin karşısında duran, ondan tamamen farklı bir olgu olarak ele alırken; kimileri modernizmin tamamlayıcısı yahut gelişmiş versiyonu şeklinde ele almaktadır. Bir diğer ifadeyle postmodernizm

[8] Jean Baudrillard, *The Intelligence of Evil or tile Lucidity Pact* (New York: Berg Publishing, 2005), 5.
[9] Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Ümit Tatlıcan - G. Demiriz (İstanbul: Sentez Yayınları, 2008), 475.
[10] Jean Baudrillard, *Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri*, çev. O. Adanır - A. Bilgin (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009), 163.

kavramında içkin biçimde hem bir değişim hem de bir süreklilik söz konusudur. Nitekim "post" ön eki, belirli bir olgunun sonrasında gelen anlamını içerdiğinden, kavramın her halükarda bir dönemin sonrasında ortaya çıkmış başka bir döneme vurgu yaptığı ifade edilebilir.[11] Dolayısıyla postmodernizm her iki bağlamda ele alındığında, çıkış noktası olarak modernizme vurgu yapılması gerektiği görülmektedir. Tam da bu nedenle modernizm ile postmodernizm kavramlarını dikotomik ilişki üzerinden ele almak yerine birbirinin devamı yahut tamamlayıcısı niteliğinde ele almak, daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Bu anlamda modern toplumun karakteristiklerinden olan herhangi bir olguyu, postmodern toplumda farklılaşmış biçimde görebilmek mümkündür. Örneğin, önceki paragrafta Marx ile Baudrillard'ın farklılıkları temelinde değinilen üretim-tüketim kavramları üzerinden ele almak gerekirse, modern toplumda seri üretime bağlı olarak ortaya çıkan tüketim olgusu, postmodern toplumda farklı bir anlam ifade etmektedir. Nitekim Baudrillard tüketim kültürüyle tanımlanan günümüz toplumlarının gerçek bir toplum olmanın ötesinde sembollerin gerçek olanın yerine geçtiği toplumlar olduğunu, satın alınan nesnelerin, modern dönemde olduğundan farklı biçimde, fiziksel ihtiyaçları karşılamaktan ziyade psikolojik tatmin sağlamak üzere satın alındığını belirtmektedir.[12] Zira bu çalışma kapsamında postmodernizm kavramı, modernitenin sona ermiş bir süreç olduğu fikri çerçevesinde kullanılmayıp, modernizmle ilişkisi çerçevesinde, yeni bir dönem olmakla birlikte aynı zamanda onun farklı bir versiyonu olduğu düşüncesi bağlamında ele alınmaktadır. Bununla birlikte modernitenin sona ermiş bir süreç olduğu fikri ile postmodernitenin onun devamı olduğu fikrinin esasen birbirini tamamladığı, her ikisinin öncülünün modernite olduğu gerçeğinden yola çıkılarak farklılıklarından ziyade birbirini bütünleyici yönleri üzerinde durulmakta, Baudrillard'ın simülasyon kuramı bu bağlamda ele alınmaktadır.

Çalışmanın konusu postmodern toplumda dinin, Baudrillard'ın simülasyon kuramı üzerinden ele alınmasıdır. Bu bağlamda öncelikle postmodernizm kavramının ortaya çıkışı ve ele alınış biçimleri üzerinde durulmaktadır. Sonrasında Baudrillard'ın simülasyon kuramı ana hatlarıyla ele alınmakta, söz konusu kavramın dinin postmodern toplumlarda var oluş biçimini, anlamın yön değiştirmesi yoluyla nasıl inşa ettiği incelenmektedir. Çalışmanın metodolojisi oluşturulurken nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseni esas alınmıştır. Durum çalışması, ele alınmak istenen bir konunun derinlikli biçimde incelenmesini ve bilimsel

[11] İlhan Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2009), 13.
[12] Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi 6* (Ankara: Ebabil Yayınları, 2009), 1281-1282.

açıdan temellendirilmesini ifade etmektedir.[13] Bu bağlamda çalışmada ele almak istediğimiz meselenin temellendirilmesi amacıyla postmodernizm kavramının tarihsel açıdan analizi yapılmış ve simülasyon kuramının postmodern toplumları açıklama noktasında sunduğu işlevsellik incelenmiştir. Konunun bu teorik çerçeveye yerleştirilmesi noktasında, durum çalışmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Bu desenle gerçekleştirilen araştırma neticesinde, konuyla ilgili oluşturulmuş literatür üzerinden çalışmanın teorik temelleri oluşturulmuş, ilgili literatürün doğrudan ve dolaylı incelenmesiyle elde edilen veriler, çalışmaya uyarlanabilmesi açısından yeniden yapılandırılmıştır.

İlgili literatüre bakıldığında günümüz toplumlarını Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramı üzerinden farklı bağlamlarda ele alan çeşitli çalışmalar[14] olduğu görülmektedir. Örneğin 2024 yılında yayımlanan bir makale[15], Baudrillard'ın simülasyon kuramı üzerinden özgürlük kavramını ele almakta ve simülasyon kavramının eğitim üzerindeki etkilerini incelemektedir. 2022 yılında yayımlanan bir başka makale[16] ise dijitalleşme sürecinde ortaya çıkan metaverse olgusunu simülasyon kuramı çerçevesinde değerlendirmekte ve bu bağlamda gerçeklik-sanallık tartışmalarını konu almaktadır. 2018 yılında yazılan bir makale[17] ise simülasyon kuramında yer alan ayartma kavramı üzerinden bu kavramın politika ve sibernetik gibi alanlardaki etkilerini incelemektedir. Bunların yanı sıra 2017 yılında yayımlanan bir başka makalede[18] ise simülasyon kuramı çerçevesinde sosyal medya analizi yapılmakta ve söz konusu kuram üzerinden bireylerin, toplulukların, eğitimin, tüketimin ve sosyal ilişkilerin, sosyal medyadaki temsilleri incelenmektedir. 2022 yılında yayımlanan bir başka makalede[19] ise İslâmî kaynaklarda yer alan riya, nifak ve şirk kavramlarının simülasyon kuramı çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda adı geçen çalışmanın İslam dininin özel bir alanını söz konusu kuram çerçevesinde incelenmesi bakımından,

[13] John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 100.

[14] Hikmet Çamcı - Rıfat Atay, "Bir Simülakr ya da Eğitim Çıktısı Olarak Özgürlük: Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Bağlamında Bir Okuma", *Turkish Academic Research Review* 9/3 (2024), 298-318; Serpil Çiğdem, "Dijital Dönüşüm Sürecinde Metaverse Olgusunu Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Çerçevesinde Değerlendirmek", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/3 (2022), 1156-1175; Hümeyra Okuyan - Caner Taslaman, "Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramında Ayartma Kavramı", *Din ve Felsefe Araştırmaları* 1/1 (2018); Osman Metin - Şeref Karakaya, "Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2017), 109-121.

[15] Çamcı - Atay, "Bir Simülakr ya da Eğitim Çıktısı Olarak Özgürlük: Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Bağlamında Bir Okuma".

[16] Çiğdem, "Dijital Dönüşüm Sürecinde Metaverse Olgusunu Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Çerçevesinde Değerlendirmek".

[17] Okuyan - Taslaman, "Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramında Ayartma Kavramı".

[18] Metin - Karakaya, "Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi".

[19] Fikrullah Çakmak - Ülhak Çimen, "Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Bağlamında Kur'ân'da Eleştirilen Kişilik Tipleri ve Modern Dünyada Gerçeklik Arayışı", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/57 (2022), 1-10.

dinin simülasyonunu konu aldığı ifade edilebilir. Bunlara ek olarak simülasyon kuramı üzerinden din olgusunun farklı biçimlerde ele alındığı çalışmalar mevcuttur. 2011 yılında Ahmet Dağ'ın Baudrillard'ı modernite, postmodernite ve simülasyon kavramlarının detaylı biçimde incelenmesiyle ele aldığı kitabı[20] önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Mehmet Mengü'nün Jean Baudrillard Düşüncesinde Hakikat Sorunu[21], Hikmet Çamcı'nın Bir Simülakr olarak Tanrı[22], Bayram İpek'in Sonsuz Bağlam: Dinin Postmodern Yorumları[23] adlı eserleri, günümüz toplumlarında dinin var olma biçimini, Baudrillard'ın simülasyon kuramı üzerinden ele alan önemli çalışmalar olarak literatürde yer almaktadır.

1. Postmodernizmi Anlamak

Postmodernizm kavramının anlamına ulaşabilmek ve günümüz toplumlarını postmodernizm üzerinden analiz edebilmek için öncelikle onu, kendisi vasıtasıyla ortaya çıktığı modernizmle ilişkisi çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Nitekim Giddens (1938-)'ın ifade ettiği gibi günümüz toplumlarını analiz etmek için postmodernizm gibi kavramlar icat etmek yetersizdir. Dolayısıyla esas yapılması gereken sosyal bilimler çatısı altında şimdiye dek yeterince anlaşılamamış olan modernizm kavramının özüne bakmaktır.[24] Bununla birlikte bu çalışma kapsamında postmodernite kavramı modernitenin sona ermesiyle başlamış bir süreç olduğu fikrine dayalı olarak ele alınmamaktadır. Günümüz toplumlarını analiz ederken Giddens'ın şu sözlerinin işlevselliğini koruduğu düşüncesinden yola çıkılmaktadır "*bir postmodernlik dönemine girmek yerine, modernliğin sonuçlarının eskisinden daha çok radikalleştiği ve evrenselleştiği bir başka döneme doğru gidiyoruz*".[25] Dolayısıyla moderniteyi tamamlanmış bir süreç olarak ele almanın ötesinde, moderniteden farklı bir dönem yaşadığımız gerçeğinden hareket edilmektedir.

Feodalizmin çöküşü ve endüstri devriminin gerçekleştiği dönem, gelenekselden modern toplum yapısına geçişin ve buna bağlı olarak sosyoloji biliminin ortaya çıkışının koşullarını oluşturmaktadır. Sosyolojinin klasik köklerine bakıldığında modern dönemi gelenekselden ayıran en önemli noktaların neler olduğu konusunda fikir ayrılıklarının olduğu görülmektedir. Örneğin Durkheim (1858-1917) tarafından bu farklılık toplumsal dayanışma[26] biçimi üzerinden ele

[20] Ahmet Dağ, *Ölümcül Şiddet. Baudrillard'ın Düşüncesi* (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2011).
[21] Mehmet Mengü, *Jean Baudrillard Düşüncesinde Hakikat Sorunu* (İstanbul: Sarmal Kitabevi, 2024).
[22] Hikmet Çamcı, *Bir Simülakr Olarak Tanrı: Jean Baudrillard'ın Simülasyon kuramı Bağlamında* (Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2024).
[23] Bayram İpek, *Sonsuz Bağlam: Dinin Postmodern Yorumları* (İstanbul: KDY Akademi Yayınları, 2024).
[24] Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 10-11.
[25] Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 11.
[26] Emile Durkheim, *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya (İzmir: Cem Yayınevi, 2023).

alınırken, Marx tarafından üretim biçimi ve ilişkileri[27] çerçevesinde ele alınmış, Weber (1864-1920) ise bu konuda modern toplumlardaki bürokratik yapılanmaların rasyonel[28] karakterini merkeze almıştır. Bu görüşlerin geneline bakıldığında her birinin modern toplum analizi yaptığı görülmekte birlikte birbirini dışarda bırakan kategoriler olarak değerlendirilmeleri, moderniteyi tanımlama noktasında yetersiz bir yaklaşım sunmaktadır. Dolayısıyla modern toplumun analizi geleneksel toplumdan ayrıştığı noktalar üzerinden gerçekleştirilecekse, yukarıda sözü edilen süreçlerden her birinin, modernitenin oluşumuna katkı sağladığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.[29]

Modern toplumdan söz edebilmek için geleneksel topluma değinmenin kaçınılmaz olduğu gerçeğinden yola çıkarak postmodernizm kavramını da modernizm kavramıyla ilişkisi çerçevesinde ele almanın daha yerinde bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla günümüz toplumlarının modernden tamamen ayrı biçimde postmodern olduklarını söylemek güçlü bir iddia olacağı gibi, Giddens'ın[30] belirttiğine göre modernliği bitmiş bir süreç olarak ele almak da ziyadesiyle güçlü bir iddiadır.

Postmodernizm, modernizmle birlikte değişmeye başlayan toplumların daha ileri boyuttaki değişimini ifade etmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı takiben modern dönemde olduğundan farklı yönde bir değişim sürecine giren toplumların sosyal yapılanmalarını anlamlandırmak üzere, ilk kez 1960'lı yıllarla birlikte sanat, edebiyat, felsefe ve sosyoloji gibi alanlarda kullanılmaya başlanan ancak anlamı konusunda fikir birliğine varılamamış bir kavram olduğu görülmektedir.[31] Kullanıldığı alanlara bağlı olarak farklı anlamlara işaret eden postmodernizmin genel çerçevede kesin söylemler ve büyük anlatılardan kaçınan, göreceliliği merkeze alan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte modern dönemi gelenekselden ayıran temel özellikler olarak karşımıza çıkan evrensel söylemler ile pozitif bilimlerin değişmez yasalarına bağlı olarak ortaya çıkan ve mutlak gerçeklik olarak kabul edilen olguların karşısında durmakta; bunlardan farklı olarak evrensel kabul edilen değerler ile nesnel bilginin göreceliliğini savunmakta, mutlak gerçekliğe ulaşmanın imkansız olduğu fikrini ön plana çıkarmaktadır.[32] Buna göre postmodern toplumda bilgiye ulaşmak, artan teknoloji kullanımı sayesinde çok kolay bir hal almış ve bilginin değeri buna bağlı olarak bir düşüş sürecine girmiştir.

[27] Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi Cilt: 1* (Ankara: Odak Yayınevi, 2011).
[28] Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. Bahadır Akın (İzmir: Adres Yayınları, 2024).
[29] Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 19.
[30] Giddens, *Modernliğin Sonuçları*.
[31] A. Giddens - Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. A. Esgin (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016), 34.
[32] Ahmet Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2021), 667-668.

Baudrillard günümüz toplumlarında kesinlik içeren yargıların yerini göreceliliğin almasının ise bireyin bilgiyle kurduğu ilişki biçiminin değişmesinden kaynaklı olduğunu ifade etmektedir.[33]

Postmodernizmin, esasen tanımlanması zor bir kavram olduğu ve kullanıldığı alanlara bağlı farklı anlamlar kazanabilen bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Örneğin sosyal bilimler alanında önceki dönemlerde var olan yaklaşımların yetersiz olduğu düşüncesi ön plandayken mimaride, inşa edilen yapıların tek değerli oluşuna bir eleştiri, estetik alanında modernizmin aksine gündelik ve daha sıradan eserlere yoğunlaşan bir yaklaşım öne çıkmaktadır. Ancak anlamı kullanıldığı alana bağlı olarak her ne kadar farklılaşsa da postmodernizm kavramı, yeni ve farklı bir yapılanmaya işaret etmektedir. Bunun yanısıra modernizmi kabul etsin yahut etmesin, postmodernizm kavramının içerisinde modernizm vurgusunun varlığı kaçınılmaz biçimde hissedilmektedir. Zira postmodernizm kendisini modernizme dayalı bir düşünce biçimi olarak inşa etmiştir. Dolayısıyla çıkış noktasının modernizm olduğunu ve kavramın modernizmden bağımsız olmadığını belirtmek gerekmektedir.[34]

Postmodernizm kavramının sosyal bilimler alanındaki kullanımına bakıldığında, ilk kez tarihçi Arnold Toynbee (1889-1975) tarafından, *A Study of History*[35] adlı eserinde kullanıldığı görülmektedir. Ancak Toynbee'nin kavramı kullanım biçimine bakıldığında onu sistematikleştirmek yerine, Avrupa toplumlarının yalnızca belirli bir dönemini incelemek üzere kullandığı görülmektedir.[36] Sosyal bilimler alanında postmodern teorinin sistematikleştirilmesi ve genel çerçevesinin belirlenmesi noktasında ise karşımıza çıkan isim Lyotard (1924-1998)'dır. Lyotard "*Postmodern Durum*"[37] adlı eseriyle postmodernizm alanındaki çalışmalara temel teşkil etmiş, postmodernizmle alakalı görüşlerini, gelişmiş toplumlardaki bilgi biçimini eleştirerek ortaya koymuştur. Lyotard'a göre postmodernite, meta anlatılara duyulan güvenin ortadan kalktığı bir dönemi ifade etmektedir. Buna göre Lyotard'ın modern dönemin ayırıcı özelliklerinden olan meta anlatıların totaliter biçimde meşrulaştırılmasını amaçlayan ve bu amacı gerçekleştirmek adına tüm yolları mubah sayan sisteme yönelik eleştiriler yaptığı ve artık bu dönemin geride kaldığı, İkinci Dünya Savaşı ile toplumların bilgiye ulaşma biçimlerinin değiştiği fikrini savunduğu görülmektedir.[38] Bir diğer ifadeyle kendisi dışındaki bilgi biçimlerini yok sayan ve olguları açıklama

[33] Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. I. Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 12.
[34] Bahtinur Möngü, "Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/17 (2013), 29.
[35] Arnold Toynbee, *A Study of History* (New York: Oxford University Press, 1972).
[36] S. Best - D. Kellner, *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 19.
[37] Jean François Lyotard, *Postmodern Durum*, çev. Ahmet Çiğdem (Ankara: Vadi Yayınları, 1997).
[38] Bülent Evre, "Bir Düşünüş Biçimi Olarak Postmodernizm ve Temel Parametreleri", *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13 (2007), 8.

noktasında kendisini mutlak otorite gören modern bilimsel bilginin tekelci doğasını eleştirmekte, bu devrin artık inandırıcılığını yitirdiğini, dolayısıyla artık geride kaldığını varsayarak, postmodern dönemin, modern dönemden tamamen farklı ve olumlu yönlerine vurgu yapmaktadır. Buna göre postmodern dönem farklı ve eleştirel bilgi biçimlerinin hakim olduğu, bireylerin kendilerini farklılıklara dayalı biçimde inşa ettiği ve bilginin nesnelliğinden genel geçer oluşu evresine geçildiği, tamamen farklı bir döneme işaret etmektedir. Bu durum Lyotard'ın postmodern dönemle alakalı "*Gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulmayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılıp, adın onurunu kurtaralım*"[39] ifadesiyle açıklanabilir. Dolayısıyla Lyotard'ın yaklaşımına bakıldığında, modernizmin devamı niteliğinde de olsa postmodernizmi onun karşıtı bir kavram olarak ele aldığı görülmektedir. Bu bağlamda postmodern düşünceye göre modern dönemde oluşturulan sosyal teoriler toplumsal yapıların farklılıklarını göz ardı etmekte ve toplumsal analiz noktasında yetersiz kalmaktadır.[40] Söz konusu yaklaşıma göre postmodernizmi ilerlemenin evrensel olduğu ve toplumların kurtuluşunun ancak bu yolla gerçekleşebileceği şeklindeki büyük anlatılara karşı oluşturulmuş bir tepki olarak ele almak mümkündür.[41]

Postmodernizm kavramı sosyal bilimler çerçevesinde ele alındığında, modern dönemin sonrasında ortaya çıkmış ve onun gelişmiş devamı niteliğinde yahut modern dönemin sona erdiği varsayımıyla onun karşısında konumlanmış bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna göre postmodernizm kavramıyla alakalı sosyal bilimciler iki farklı perspektife sahiptir. İlkin modernite sonrasında onun gelişmiş versiyonu olarak ortaya çıktığı varsayılan postmodernite, anti-modernist bir temele dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle moderniteden farklı, yepyeni bir yaşam tarzı olarak ortaya çıkan postmodernite, bu gruptaki sosyal bilimciler tarafından olumlu özellikleriyle ele alınmaktadır. Bunun yanısıra postmodernite üzerine ikinci yaklaşım ise postmoderniteyi reddetmekte ancak ilk görüşle karşılaştırıldığında daha ilerici bir görüşe işaret etmektedir. Örneğin postmoderniteye şüpheyle yaklaşan sosyal bilimcilerden Habermas (1929-), postmodernite savunucularının moderniteyi tamamlanmış bir süreç şeklinde ele alışlarını eleştirerek, modernitenin henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu savunmaktadır.[42] Diğer bir ifadeyle Habermas postmodernizmi savunan sosyal bilimcilerin modernizm eleştirisi yapmakla birlikte bunun yerine alternatif bir fikir oluşturmadıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla Habermas'ın, modernitenin devam etmesi gerektiği ancak araçsal aklın yerine eleştirel aklın

[39] Lyotard, *Postmodern Durum*, 156-159.
[40] Lyotard, *Postmodern Durum*, 85.
[41] Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 9.
[42] Frederic Jameson, *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*, çev. Nuri Plümer (Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2011), 103-105.

kullanılmasının elzem olduğunu savunduğu görülmektedir.[43] Nitekim Habermas'ın içerisinde yer aldığı Frankfurt Ekolü postmodernizmi savunan sosyal bilimcilerden farklı olarak postmodernizme şüpheyle yaklaşmakta, aklın araçsal kullanımının bireyleri hedonizme yönlendirdiği düşüncesini savunmaktadır.[44] Bu durumun süreç içerisinde daha ileri bir toplum inşa edileceği yönündeki iyimser yaklaşımın önünde engel oluşturduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte Sartre felsefesinden büyük ölçüde etkilenen ve rasyonalizmi bu çerçevede eleştiren Baudrillard'ın[45] modernitenin sona erip ermediği noktasında Habermas'tan farklılaşsa da aklın kullanımı noktasında onunla benzer bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Postmodernizm konusundaki iki farklı yaklaşıma bakıldığında Baudrillard'ın adının birinci grupta, modernitenin bitmiş bir süreç olduğunu vurgulayan sosyal bilimciler arasında yer aldığı görülmekte birlikte, kendisi esasen postmodernizmi eleştirmekte ve kavrama eleştirel yaklaşan sosyal bilimcilerle daha fazla benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla modernitenin bittiğini varsaymasının yanısıra postmoderniteye şüpheyle yaklaşması, O'nu çağdaşlarından ayıran bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Postmodernizm konusunda ortaya konulmuş iki farklı düşüncenin, esasen birbirinin tamamlayıcısı şeklinde okunmasının daha bütüncül bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Nitekim postmoderniteyi yüceltmek suretiyle moderniteyi zirvesine ulaşıp tamamlanmış bir süreç olarak ele alan sosyal bilimciler ile postmoderniteye şüpheyle yaklaşan sosyal bilimcilerin ortak bir şekilde içerisinde yaşadığımız dönemin, öncekinden farklı bir dönem olduğunu kabul ettikleri görülmektedir. Öte yandan yaşanan sürecin farklı bir süreç şeklinde tanımlanması için öncesinde tamamlanmış veyahut onunla eşzamanlı devam eden farklı bir sürecin varlığının kabulü gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle herhangi bir olgunun tanımlanabilmesi için, bu olguyu dayandıracak bir temelin varlığı gerekmektedir. Dolayısıyla her iki düşünceye göre modernitenin varlığı kabul edilmekle birlikte postmodernitenin varlığının da aynı ölçüde kabul edildiğini ifade etmek mümkündür.

Postmodernizm kavramı bu çalışma çerçevesinde ele alındığı biçimiyle kavrama şüpheyle yaklaşan sosyal bilimcilerin görüşleri esas alınarak temellendirilmiştir. Ancak tek bakış açısına dayalı yaklaşımların günümüz toplumlarını açıklama noktasında yetersiz kaldığını, söz konusu iki farklı düşünceyi esas almak suretiyle modernite ve postmodernitenin bir arada yaşanan süreçler olduğunu ifade etmek, çalışmanın amacı göz önüne alındığında, daha yerinde olacaktır. Nitekim

[43] Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, 186.
[44] Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 59.
[45] Jean Baudrillard, *Anahtar Sözcükler*, çev. Oğuz Adanır - Leyla Yıldırım (Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005), 18.

modern çağın artık geride kaldığını ve yaşadığımız dönemin tamamıyla yepyeni bir dönem olduğunu iddia ederken göreceelilik, büyük anlatıların sonu ve öznellik gibi kavramları ön plana çıkararak postmodernizmi yüceltmek yahut kavrama tersi biçimde yaklaşmak, pozitivizme dayalı bir bakış açısını yansıtmakta olduğu gibi, çalışmanın amacıyla örtüşmemektedir.

Postmodernizm kavramı çalışma kapsamında iki grupta yer alan sosyal bilimcilerin görüşlerinin sentezlenmesi üzerinden kullanılmıştır. Bununla birlikte Baudrillard'ın postmodern kavramıyla nitelendirilebilecek olan günümüz toplumlarını analiz etme noktasında moderniteyi bitmiş bir süreç olarak ele alsa bile, postmodernizme karamsar yaklaşan sosyal bilimcilere daha yakın durduğunu ifade etmek gerekmektedir. Zira günümüz toplumlarını analiz etmek üzere oluşturduğu simülasyon kuramı eleştirel bir bakış açısını yansıtmakta, dolayısıyla görüşleri, kültür endüstrisi kavramından yola çıkarak postmodern toplum eleştirisi yapan Frankfurt Ekolü[46] teorisyenlerinin görüşleriyle benzerlik göstermektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Giddens'ın "*eğer bir postmodernlik dönemine doğru gidiyorsak, bunun anlamı, toplumsal gelişimin yörüngesinin bizi modernliğin kurumlarından uzaklaştırıp, yeni ve farklı bir toplumsal düzene doğru götürdüğüdür*"[47] ifadesi önem arz etmektedir. Buna göre günümüz toplumlarını postmodern olarak nitelendirmek yerine modern toplumdan farklı bir yapıda olduğunu ifade etmek daha yerinde olacaktır. Fakat şu an içerisinde yaşadığımız toplum, modern toplumdan önemli ölçüde farklılaşmış olsa da bu durum, modern toplumun temel dinamiklerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte modern dönemin bittiğini varsayan Baudrillard'ın esas üzerinde durduğu mesele modernitenin bitmiş olduğu düşüncesinden ziyade, içerisinde yaşadığımız dönemin modern dönemden tümüyle farklılaştığı meselesidir. Dolayısıyla buradaki esas noktanın postmodernizm kavramının kullanılıp kullanılmaması değil, kavramın işaret ettiği anlam olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Baudrillard günümüz toplumlarını postmodern olarak nitelendirmek yerine "simülasyon" kavramını kullanarak simülasyon toplumlarının gerçeklikten uzak ancak tamamen gerçek görünen toplumlar olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Baudrillard'ın simülasyon toplumlarının var olabilmesi için kullanılması elzem olan medya, reklamlar ve kültür gibi araçların, modern dönemden günümüze uzanan teknolojik gelişmeler sayesinde var olduğunun ön kabulüne sahip olduğu görülmektedir. Neticede postmodernizm kavramını kullanmamış olsa da Baudrillard'ın, yaşadığımız toplumların

[46] Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi*, çev. Elçin Gen vd. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2024); Max Horkheimer, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, çev. Mustafa Tüzel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005).

[47] Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 50.

modern toplumlardan farklı yönlerine odaklanmakta olduğu ve günümüz toplumlarına karamsar yaklaştığını ifade etmek mümkündür.

1.1. Simülasyon ve Hipergerçeklik

Postmodernizm kavramının tarihsel gelişimi ve sosyal bilimler alanında ortaya konulmuş iki farklı perspektif ele alındıktan sonra bu bölümde, Baudrillard'a ait söz konusu kavramlar analiz edilmekte, bu kavramların postmodern toplumları tanımlamadaki işlevselliği üzerinde durulmaktadır. Baudrillard'ın simülasyon kuramı, batı toplumlarında moderniteyle birlikte önem kazanmaya başlayan gerçeklik kavramının sorgulanmasına dayanmaktadır. Buna göre söz konusu toplumlarda gerçeklik tamamen yitirilmiş ve onun yerini simülasyon almıştır. Baudrillard bu bağlamda simülasyonun gerçek olanın yerini aldığı toplumlara karamsar yaklaşmakta ve gönderen sisteminden tamamen bağımsız imgelerin, insan yaşamını kuşattığını ifade etmektedir.[48] Nitekim simülasyon toplumlarında artık bir gerçekliğe ihtiyaç kalmamıştır, zira simülasyon olarak adlandırılan durum gerçekle birebir örtüşmektedir. Baudrillard'ın söz konusu duruma karamsar yaklaşımı ise bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Buna göre günümüz dünyasında gerçek ile simülasyon arasındaki sınır tamamen kaybolmuştur ve bu durum bizi gerçekliğin yitirilmesine götürmüştür. Baudrillard tarafından hipergerçeklik olarak adlandırılan gerçekliğin yitimi "*gerçeğe benzetilerek yapay bir şekilde diriltilmiş bir simülasyon, hakikatin halüsinasyona dönüştürüldüğü, gerçeğe şantaj yapılan, önce öldürülen ve sonra da geri getirebilmek için histeri düzeyine ulaşan simgesel biçimin her türünü kapsayan…*"[49] bir süreci ifade etmektedir.

Baudrillard terminolojisinde simülasyon evrenine geçiş dört düzeyde gerçekleşmektedir. Gerçeğin bir temsili olan ilk aşamada imgeler, gerçeğin doğrudan yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre ilk aşama gerçeğin kabulüne dayanmakta olup yalnızca onun bir yansımasına işaret etmektedir. Gerçekliğin çarpıtıldığı ikinci aşamada gerçeği yansıtan temsiller onu tüm gerçekliğiyle yansıtmak yerine ideolojik açıdan biçimlendirmektedir. Bir diğer ifadeyle bu aşamayı, gerçeğin gizlenmeye başlandığı aşama olarak tanımlamak mümkündür. Simülasyonun gerçeğin yerine geçtiği üçüncü aşamada artık imgeler, herhangi bir gerçekliğe dayanmaksızın kendi başına var olmaya başlamaktadır. Buna göre artık gerçekliğin olup olmadığının önemi kalmamakta, asıl önemli olan söz konusu imgelerin kendilerini birer gerçeklik şeklinde sunmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Son aşamaya gelindiğinde ise hipergerçeklik durumuna ulaşılmaktadır. Gerçekliğin tamamen kaybolmasıyla yalnızca simülasyonun kalması şeklinde

[48] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 18.
[49] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 26.

tanımlanan hipergerçeklik, gerçek ile gerçek olmayan arasındaki ayrımın tamamen ortadan kalktığı sürece işaret etmektedir. Buna göre bireyler artık yalnızca simülasyonlar içerisinde yaşamakta ve bunları herhangi bir şekilde sorgulamadan gerçeklik olarak kabul etmektedir. Buraya kadar sözü edilen aşamaları derin bir gerçekliğin yansıması olarak imge; derin bir gerçekliği değiştiren ve gizleyen imge; derin bir gerçekliğin yokluğunu gizleyen imge ve gerçekliğin hiçbir çeşidiyle ilişkisi olmayıp, yalnızca kendi kendinin simülakrı olan imge[50] şeklinde özetlemek mümkündür. Buna göre bir şeylerin gizlendiği göstergeler aşamasından gösterilecek bir şey kalmadığını gizleyen göstergeler aşamasına geçiş, bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Zira ilk iki aşama gerçeklikle bağın henüz kopmadığı bir dönemken son iki aşama gerçeklikle bağın tamamen yitirildiği bir simülasyon çağına girildiğini göstermektedir.[51]

Baudrillard'ın simülasyon evrenine geçişin aşamalarını, verdiği güncel örneklerle somutlaştırdığı görülmektedir. Örneğin Watergate Skandalı olarak bilinen olayı simülasyon kuramı çerçevesinde değerlendirmiş, bu olayın gerçek bir siyasi skandaldan ziyade, gerçekliğin yeniden üretilme biçimi olduğunu ifade etmiştir. Devlet kurumlarının yasa dışı faaliyetlerde bulunmasını ifade etmek için kullanılan Watergate Skandalı çerçevesinde Baudrillard bu olayın yalnızca bir siyasi skandal olarak ele alınamayacağını, aksine sistemin kendisini meşrulaştırmak amacıyla oluşturduğu bir simülasyon olduğunu belirtmektedir. Buna göre Watergate başlangıçta gizli bir mesele olarak ortaya çıkmış olsa da medya aracılığıyla ifşa edilerek bir skandal haline getirilmiştir. Bir diğer ifadeyle bu olayın ifşa edilişi üzerinden, sonrasında dönemin devlet başkanı Nixon'un istifa etmesiyle, sistemin kendi hatalarını düzeltiyor oluşunun mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bir anlamda Amerikan demokrasisinin işlediğini kamuoyuna kanıtlamak için kullanılmış bir araç olduğu ve gerçekliği gizleyen bir imge olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Ancak Baudrillard'a göre Nixon'un istifası medyada bireysel bir suçun cezalandırılmasıyla sistemin sorunlarının çözülmüş olduğu şeklinde sunulmuş ve esas sorunun sistemde olduğu gerçeği göz ardı edilmiştir. Sonuç itibariyle Watergate gerçeğin simüle edildiği bir hipergerçeklik olarak ortaya çıkmıştır.[52]

Hipergerçeklik kavramının Watergate olayı ile somutlaştırılmasıyla Baudrillard bu tarz olayların, sistemin yozlaşmış yapısını gizlemek yerine onu meşrulaştırmak amacıyla sahnelenmiş olaylar olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda ele alındığında Watergate olayı gerçek bir skandal olmaktan öte, sistemin kendi işleyişini simüle ederek güvenilirliğini yeniden inşa etme çabası şeklinde okunabilir. Bu olayda sistemin işleyişinin arazları olduğu gerçeğinin gizlendiği, bunun

[50] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 22.
[51] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 23.
[52] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 35-37.

yerine olayın skandal olarak ifşa edilmesiyle skandal olmadığının gizlenmeye çalışıldığı[53] ve son aşamada ise gerçekle hiçbir ilişkisi bulunmadığı halde (esas gerçek, söz konusu siyasi sistemin yapısal anlamda yozlaşmış oluşudur) devlet başkanının cezalandırılarak sistemin işleyişinin düzeltildiği algısının oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Simülasyon evrenine geçiş Baudrillard tarafından dört aşamalı olarak ele alındığı gibi, bu geçişin tarihsel açıdan üç aşamalı olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir: erken modernlik-modernlik- postmodernlik.[54] Buna göre erken modernlik dönemi Rönesans ile başlayıp Endüstri Devrimi'nin başlangıcına kadar geçen süreci kapsamaktadır. Simülakrların ilk düzeni olarak adlandırılan bu dönemde imgeler doğrudan gerçekliği temsil etmekte ve dünyanın anlamlandırılması noktasında işlevsellik sunmaktadır. İkinci dönem olan modern dönem, endüstrileşmeyle başlamakta ve seri üretime geçilmesiyle birlikte metaların dolaşımının arttığı döneme işaret etmektedir. Simülakrların ikinci düzeni olarak adlandırılan bu dönemde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucunda gerçekliğin temsil edilme biçimi dönüşmeye başlamaktadır. Bir diğer ifadeyle imgeler yalnızca gerçekliği yansıtmakla kalmayıp, onu kendi çıkarlarıyla örtüşecek biçimde şekillendirmektedir. Şu an içinde bulunduğumuz simülasyon evreni ise simülakrların üçüncü düzeni olan postmodern döneme işaret etmektedir. Bu dönemde imgeler artık gerçekliğe dayanmayıp tamamen farklı bir anlam dünyası oluşturmaktadır. Bu dönemin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillendiği görülmekte, önceki dönemden farklı olarak üretimin yerine tüketim, gerçeğin yerine ise simülasyonun geçtiği ve bunları birbirinden ayırt edecek herhangi bir gerçekliğin artık var olmadığı ifade edilmektedir. Deyim yerindeyse "*insanlar dış gerçeklikle yok denecek kadar az ilişkisi bulunan bir imgeler ve taklitçeler [simülakrlar] oyununa kendilerini iyice kaptırmışlardır*".[55] Sarup (1930-1993)'un simülasyon evrenine geçişi modernitenin bir sonucu olarak gördüğü ve Baudrillard'ın simülasyon kuramını tarihsel açıdan ele aldığı görülmektedir. Buna göre Baudrillard'ın düşüncesi çerçevesinde toplumsal yapıların geçmişten günümüze farklılaşması durumu söz konusu ise, simülasyon kavramının tarihsel süreçten bağımsız olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Eğer simülasyon kavramı günümüzdeki biçimini alana kadar çeşitli tarihsel süreçlerden geçmişse, bu yolculuğunda ona eşlik eden dönemlerin (geleneksel-modern-postmodern) iyi okunması gerekmektedir.

Baudrillard'ın simülasyon kuramı çerçevesinde bireylerin artık imgeler oyununa kendilerini kaptırdıkları simülasyon dönemi, tüketim olgusuyla somut hale gelmektedir. Tüketim olgusu

[53] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 35.
[54] Madan Sarup, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004).
[55] Sarup, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, 233.

Baudrillard sosyolojisinde simülasyon evreninin oluşumuna zemin hazırlayan en temel etkenlerdendir. Buna göre bireyler artık ürünleri veya hizmetleri temel ihtiyaçlarını karşılamak için satın almaktan ziyade, söz konusu nesneleri birer statü aracı olarak satın almakta ve kullanmaktadır. Diğer bir ifadeyle burada yaşamsal olan ürünün hangi amaca hizmet ettiği değil, ürünün bireyi yer aldığı toplumsal çevrede hangi konuma yerleştirdiğidir. Nitekim Baudrillard'a göre "*Sahip olduğumuz malların miktarı ya da gereksinimlerimizin tatmin edilmiş olması da tüketim kavramını tanımlama konusunda yeterli olamamaktadır*".[56]

Neo-Marxist sosyal bilimcilerden olan Baudrillard'ın Marx'tan farklılaştığı nokta ise tüketim kavramının dönüşen anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Baudrillard'a göre Marx'ın toplum analizi endüstriyel kapitalizm için işlevsel bir bakış açısı sunsa da günümüz toplumlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.[57] Nitekim günümüz toplumlarında artık nesnelerin üretim değerinden ziyade gösterge değeri ön plana çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle bireyler artık nesneleri işlevsel oldukları için değil, birer statü ve kimlik göstergesi oldukları için satın almaktadır. Yani Marksizm'de metanın kullanım ve değişim değeri ön plandayken Baudrillard düşüncesinde gösterge değerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumda günümüzdeki kapitalist sistemin artık üretim ilişkileri üzerinden değil, göstergeler, semboller, medya ve tüketim pratikleri üzerinden şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Nitekim tüketimin bizzat kendisi artık medya ve reklamlar aracılığıyla bir simülasyon evreni oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle ürünler reklamlar ve medya aracılığıyla yalnızca kullanım amacına yönelik değil, söz konusu ürünlere yüklenen anlamlarla birlikte tüketicilere sunulmaktadır.[58] Neticede bireyler gerçek anlamda bir ürüne değil, ürünün medya ve reklamlar aracılığıyla oluşturulan simülasyonuna sahip olmayı arzulamaktadır. Bu durumda ürünün temel kullanım amacı gerçeklik olarak ele alınırsa, kullanım amacının tamamen ortadan kalktığı, gerçekliğin yalnızca göstergelerine indirgendiği bir simülasyonun varlığından söz etmek mümkündür. Dolayısıyla tüketim artık gerçek nesnelerin değil, yalnızca anlamların ve simülasyonların tüketilmesine yönelik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Baudrillard postmodern toplumlardaki tüketim olgusunu simülasyon kuramı üzerinden ele alırken, *anlamın yön değiştirmesi* [59] söylemini kullanmaktadır. Buna göre kitle iletişim araçlarının artan kullanımıyla, tüketimin ifade ettiği anlam yön değiştirmektedir. Bu durum gerçeğin tüm yönleriyle

[56] Jean Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, çev. O. Adanır - A. Karamollaoğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010).
[57] Jean Baudrillard, *Üretimin Aynası*, çev. Oğuz Adanır (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1998).
[58] Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Nilgün Tutal - Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023).
[59] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 159.

sunulmadığı, istenilen şekle büründürülerek tüketiciye belirli kodlar çerçevesinde sunulduğu, kitle iletişim araçlarının etkisinin yadsınamaz ölçüde hayati roller üstlendiği ve reklamı yapılan ürünün gerçek amacının kodlar aracılığıyla yönünün değiştirildiği simülasyon evrenine geçişin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. İkinci evreyi takip eden üçüncü evre ile dördüncü evrenin sonunda artık gerçekliğin ortadan kalktığı, kod ile gerçeğin ayırt edilemez hale geldiği "*yeni-gerçek*" ile karşılaşılmaktadır.[60] Bir diğer ifadeyle tüketim toplumu simülasyon ve simülakrlar üzerine kurulu bir sistemi ifade etmektedir. Yani bireyler artık gerçek nesneleri değil, medya ve reklamlar aracılığıyla oluşturulan ideal nesneleri tüketmekte, tüketme arzusu duymaktadır. Sosyal medyada "influencer" bireylerin sundukları lüks yaşantıların, *sıradan* bireyler tarafından arzulanması ve söz konusu yaşam tarzına ulaşılmaya çalışılması, bu durumun güncel örneklerinden biridir. Neticede bireylerin artık simülasyon evreninde yaşadığı günümüz toplumlarında söz konusu evrenin oluşmasının medya ve reklamlar aracılığıyla sağlandığını ifade etmek mümkündür.

1.2. Anlamın Yön Değiştirmesi: Dinin Simülasyonu

Baudrillard her nesnenin simülasyonunun gerçeklik olarak algılandığı toplumlarda simüle edilen olgulardan birinin de din olduğunu belirtmektedir. Nitekim "*Tanrı bile simüle edildikten, Tanrıya olan inanç, göstergelerine indirgenebildikten sonra gerisini varın siz düşünün*!"[61] ifadesiyle Baudrillard, işin içinden çıkılamaz boyutlara gelindiğini ifade etmektedir. Buna göre postmodern toplum ile simülasyon toplumunun aynı dönemi işaret ettikleri fikri üzerinden dinin anlamının yön değiştirmesi, dinin de postmodern toplumdaki varoluş biçiminin irdelenmesini gerektirmektedir. Buna göre karşımıza çıkan fikirlerden biri, modernitenin kırılgan hale getirdiği toplumsal yapıların postmodern dönemde toparlanmak için dine dönüş yaşadıkları görüşüne dayanmaktadır.[62] Bu çerçevede postmodernizmin "*dünyanın dünyevilikten arındırılması*" şeklinde tanımlandığı görülmektedir.[63] Bir diğer ifadeyle farklılaşan dünyanın bireylerin anlam dünyasında ortaya çıkardığı olumsuz etkiler, dine yönelmeyi beraberinde getirmiştir. Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle bireylerin farklı kültürlerle etkileşiminin artması, söz konusu kültürlerin dinlerine ilgi duymalarına yol açmıştır. Bu durumu bireylerin farklı dinler üzerine araştırma yapmalarıyla artan bu talep doğrultusunda, söz konusu dinleri tanıtma amaçlı arzların çoğalması şeklinde açıklamak mümkündür. Ancak burada üzerinde önemle durulması gereken mesele, bireylerin dine ilgi göstermelerinin klasik anlamda dine dönüş şeklinde gerçekleşmediği, buna bağlı olarak klasik

[60] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 160.
[61] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 52.
[62] A. Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 87.
[63] D.J. Adams, "Postmodernizmin Teolojik Anlamı", çev. T. Yeşilyurt, *FÜİF Dergisi* 4 (1999), 248-262.

sekülerleşme paradigmasının tersine çevrildiği yönünde bir anlam içermediğidir.[64] Buna göre iki dönem arasındaki esas farklılığa bakmak gerekirse, sosyolojinin klasik köklerinde rasyonalitenin artışına bağlı olarak dinde bir gerileme yaşanacağı yönündeki indirgemeci yaklaşım ön plana çıkmaktadır.[65] Buna karşılık günümüz toplumlarında postmodernizmin rölativist temellerine bakıldığında ön planda olanın, mutlak gerçekliğe yapılan vurgunun ortadan kalktığı ve birden fazla hakikatin var olabileceği[66] fikri olduğu görülmektedir.

Postmodern dönemi modern dönemden farklı biçimde dinin önem kazandığı bir dönem olarak ele almak, tek taraflı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Dolayısıyla postmodernitenin dine, rölativizm temelinde *olumlu* sayılabilecek etkilerinin yanında birtakım hususların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bir önceki paragrafta değinildiği üzere özellikle küreselleşmenin artışıyla birlikte zaman- mekân fark etmeksizin bireyler arasındaki etkileşim artmış, bunun yanı sıra din mensuplarının farklı dinlerin inanç ve ritüelleriyle karşılaşmaları durumu aynı oranda artış göstermiştir.[67] Buna göre farklı dinlerin ritüellerinden etkilenen bireylerin halihazırda sahip oldukları dini inanç sistemini farklı yorumlamaları durumunun ortaya çıkabileceği ifade edilebilir. O halde dinin geri planda kalmasından ziyade bir dönüşüm ve farklılaşma süreci yaşadığını söylemek, daha yerinde olacaktır. Diğer bir ifadeyle var olan dini inanç sisteminin dönüşüme uğramasıyla birlikte Baudrillard'ın hipergerçeklik olarak tanımladığı, dinin sahip olduğu ilahi anlamından kopması durumu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte postmodernizmin büyük anlatılara duyulan güvensizlik olarak ele alınmasının, dinin de aynı kategori içerisinde benzer şekilde ele alınması durumunu beraberinde getirdiği ifade edilebilir. Buna göre postmodernizmin içerisinde barındırdığı anlamlardan görecelilik ve çoğulculuk, yalnızca tek bir meta-anlatıya bağlanılması durumunu reddetmektedir. Dolayısıyla dinin *gerçek anlamının* bireylerin hayatında artık geri planda kalması, tüketim kültürü çerçevesinde ele alındığında görünür hale gelmektedir.[68]

Baudrillard simülasyon kuramı çerçevesinde dini, bir gerçeklik olmaktan ziyade simülakrlar üzerinden var olan bir görünüm olarak ele almaktadır. Baudrillard bu noktada "*örneğin imgeler üstüne oturan görsel, bir teolojiye dönüştürüldüğünde, hala ilahi bir gücün özelliklerine sahip olabilmekte midir*?" sorusunu sormakta ve imgelerin artık Tanrı yerine geçtiği, dolayısıyla Tanrı fikrinin yerini yalnızca imgelere dayalı görünümlerin aldığı bir hipergerçeklik durumundan bahsetmektedir.[69]

[64] Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, 93.
[65] Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 200.
[66] Zeynep Sayın, *Kötülük, Tekilcilik, Postmodernizm* (İstanbul: Mitos Yayınları, 1994), 47.
[67] Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 62.
[68] Bryan S. Turner, *Orientalism, Postmodernism and Globalism,* (New York: Routledge, 1994), 185-186.
[69] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 20.

Dinin dönüşümünü simülakrlar evrenine geçişin aşamaları üzerinden ele almak gerekirse din ilk evrede bireylerin yaşamında gerçekliğe dayalı biçimde rehber olma niteliğine sahipken ikinci evrede din kamuya, gerçek amacından uzaklaştırılarak sunulmaktadır. Takip eden üçüncü ve dördüncü evrelerde ise dini göstergeler herhangi bir gerçekliğe gönderme yapmak yerine, göstergelerin gerçek olduğu yanılsamasını oluşturmakta ve dini göstergeler gerçeklikle hiçbir ilişkisi olmayan saf göstergeler haline gelmektedir. Diğer bir ifadeyle din artık göstergelerine indirgenmiş, herhangi bir gönderen sisteminden yoksun bir hipergerçeklik haline gelmiştir. Bu durumu Baudrillard Tanrı düşüncesinin geçmişten beri kilisenin dışına çıkmadığı ve Hristiyanlığın yalnızca kilise içindeki ritüellerden (ikonlar, gösteri, tören ve dini danslar) ibaret olduğu fikrine dayalı olarak açıklamaktadır. Bunun yanı sıra tüm bunların aşkın bir Tanrı fikrine rağmen gerçekleşen olaylar olduğunu belirtmekte ve bunu kendi ifadesiyle "*Tanrıya inanmanın ruhsal gücüne karşılık aşağılık günlük uygulamalar*" şeklinde tanımlamaktadır.[70]

Günümüz toplumlarında dinin gerçek anlamından tamamen koparak bir hipergerçeklik haline gelmesinin büyük oranda medya ve iletişim sistemleri aracılığıyla gerçekleştiğini belirten Baudrillard'a göre dinin anlam ve sahip olduğu işlev, gösterge ve tüketim toplumu içerisinde yeniden tanımlanmaktadır. Tüketim toplumunun oluşmasında ve meşruluk kazanmasında kitle iletişim araçlarının yadsınamaz rolü üzerinde önemle duran Baudrillard, kitle iletişim araçları ile oluşturulan hipergerçekliğin bir yapaylık olmanın ötesinde tüketicilerin ikna edilmesi uğruna dönüştürüldüğünü ve gerçekliğin, anlamın değiştirilmesi yoluyla farklı bir surette yeniden üretildiğini belirtmektedir.[71] Dinin bu çerçevede bir inanç sistemi olmaktan ziyade bir gösteri sistemine dönüştüğü, söz konusu dönüşüm sürecinde ise sahip olduğu gerçekliğin tamamen yitirildiği ifade edilebilir. Bu bağlamda dini sembollerin, örneğin haç ve hilal sembollerinin, dini bir inanç çerçevesindeki hakikate işaret etmek yerine, tüketim kültürü ve medya içerisinde sürekli olarak yeniden üretilen birer imge haline gelmeleri örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra Kudüs, Mekke, Vatikan gibi kutsal mekanların ziyaret edilmesi, yerini dini bir ibadeti gerçekleştirme düşüncesinden çok turistik birer gezi şeklinde ziyaret edilmesi durumuna bırakmıştır. Nitekim günümüzde artık kutsal mekanların tüketim nesnesi haline geldiği ve bir hipergerçeklik durumu oluşturduğu ifade edilebilir. Örneğin hac ve umre ibadetleri günümüzde bireyleri kategorilere ayırmak suretiyle hizmet sunmakta, bireylerin gelir düzeyi arttıkça VIP hizmet alabilme imkanları

[70] Jean Baudrillard, *Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu*, çev. Oğuz Adanır (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006).
[71] Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, 212.

artmakta,[72] bu durum kitleleri tüketim üzerine kurulu bir toplum modeline yönlendirmektedir. Nitekim hac ve umreye VIP kategorisinden gitmek, reklam içeriklerinin kitleleri tüketime yönlendirmeye odaklı ideolojik tutumuyla birlikte statü göstergesi sayılmakta, Baudrillard terminolojisinde bu durum gerçek anlamından kopmuş yepyeni bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle İslam dini aşırı tüketim ve lüks harcama faaliyetlerini onaylamamakta, buna karşılık tüketim toplumu bireylerin varoluşlarını tüketim faaliyetleriyle ilişkilendirmektedir.[73] Dolayısıyla karşımıza birbirine tamamen karşıt ideolojilere sahip iki olgu çıkmakta, buna bağlı olarak hac ve umre ibadetlerinin özü sayılan ideoloji, söz konusu ibadetlerin günümüzde nasıl gerçekleştirildiklerine bakılacak olursa, gerçeklikten tamamen kopmuş yepyeni bir gerçeklik biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Hac ve umre ziyaretleri örneğini simülasyon evrenine geçişin dört aşaması üzerinden ele almak gerekirse gerçeğin yansıması olan ilk aşamada, hac ve umre ziyaretlerinin tamamıyla dini bir ibadet olarak yerine getirildiği görülmektedir. Bu aşamada seyahat koşulları zorlu ve maddi imkanlar sınırlı düzeydedir. Dolayısıyla burada karşımıza çıkan imge, kutsal mekâna yönelişin gerçek anlamını yansıtmaktadır. Gerçeğin çarpıtıldığı ikinci aşamada ziyaretler yalnızca bir dini gereklilik olmaktan çıkıp, aynı zamanda bir statü göstergesi de olmaya başlamaktadır. Bir diğer ifadeyle ibadet hâlâ vardır ancak toplumsal statüyle iç içe geçmiştir. Gerçeğin yokluğunun gizlendiği üçüncü aşamada hac ve umre ziyaretleri lüks oteller, VIP turlar, *premium* hac paketleri gibi söylemlerle adeta bir tüketim deneyimine dönüşmüştür. Bu noktada asıl dini ibadetin anlamı geri planda kalmış ancak bu durumun yokluğu gizlenmiştir. Bir diğer ifadeyle tüketim kültürü ön plandadır ancak bu durum hâlâ *ibadet ediyoruz* söylemi ile meşrulaştırılmaktadır. Hipergerçeklik olarak adlandırılan son aşamada ise artık lüks hac ve umre ziyaretleri yalnızca bir dini ritüel değil, bir *marka deneyimi* haline gelmektedir. İnstagram paylaşımları, lüks otellerde yenilen yemekler, hediyelik eşya alışverişi ve kaç yıldızlı otellerde kalındığı, gerçeğin, yani ibadetin esas anlamının önüne geçmiştir. Bu noktada dini ibadetin özü tamamen silinmiş, onun yerini tüketim odaklı bir hipergerçek hac/umre simülasyonu almıştır.

Dinin günümüz toplumlarında anlam değişikliği yaşaması durumuna verilebilecek örneklerden bir diğeri, dinin medyatikleşmesi meselesidir. Nitekim günümüz toplumlarında hipergerçeklik sürecine giren din artık TV programlarında yer alan dini tartışmalarla hakikate ulaşma amacından ziyade reyting kaygısı üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda ekranlarda dini

[72] Orhan Yıldırım, "Tüketim Toplumunda Din ve Dini Değerlerin Metalaşması", *Olgu Sosyoloji Dergisi* 2/1 (2023), 6.
[73] İsmail Demirezen, "Tüketim Toplumunun Oluşumu ve Din İle Etkileşimi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 106.

içerikli programlar yapan bireylerin toplumda dini alanda yer edinmiş kişiler olması ve programı sunarken içeriği izleyicinin dikkatini çekecek biçimde ayarlaması, reytingi artıran[74] önemli etkenlerdendir.[75] Bu durum aynı zamanda dini içeriklerin metalaşmasını ve özünü kaybetmesini beraberinde getirmektedir.[76] Görüldüğü üzere amacı esasen dinin özünü kitlelere aktarmak olan bu tarz programların asıl amacından uzaklaşarak medyatikleştiği, içeriklerin tüketim kültürü ideolojisine hizmet edecek biçimde oluşturulduğu, dolayısıyla gerçekliğinden koparak yepyeni birer görünüm kazandığı görülmektedir. Baudrillard'ın bakış açısıyla günümüz toplumlarında din artık doğrudan hakikatle bağlantılı bir olgu şeklinde sunulmak yerine, medya ve tüketim kültürü içerisinde yeniden üretilen bir imge haline gelmektedir.

Simülasyon ve hipergerçekliğin belirgin şekilde yaşandığı alanlardan olan tüketim ve din çerçevesinde dini uygulamaların tüketim kültürü içerisinde birer metaya dönüştüğü günümüz toplumlarında tüketim kültürünün ideolojisi doğrultusunda dini pratiklerin anlamı dönüşmekte, Baudrillard'ın ifadesiyle "*açlık ve oruç tutma natural food, health food, yoga vb. isimler altında yeniden keşfedilmektedir*".[77] Buna göre İslam'ın şartlarından biri olan oruç tutma ve bu ibadetin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri sünnette yer almakla birlikte günümüzde bireylerin artık İslam dininin özünden uzaklaştığı ve aralıklı oruç gibi, sağlık açısından faydalı olduğunu düşündükleri uygulamalara yöneldikleri görülmektedir.

Dinin tüketim kültürünün bir parçası haline gelmesi ve iletişim sistemleri aracılığıyla bireylere dönüştürülerek sunulmasının yanısıra günümüz toplumlarında bireylerin ihtiyaç duydukları bir olgu olduğu görülmektedir.[78] Buna göre günümüz toplumlarında bireyselliğin artışı ve tüketim kültürüyle yaygınlaşan materyalist dünya görüşü çerçevesinde inşa edilen kimlikler, bireylerin ontolojik anlamda farklı yönelimler içerisine girmesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte postmodernitenin getirmiş olduğu belirsizliğin ve anlamsızlık hissinin tüketim

[74] Mete Çamdereli, *Reklamın Görme Dediği* (İstanbul: Avrupa Yakası Yayıncılık, 2013), 490-491.

[75] Nihat Hatipoğlu'nun Ramazan ayında gerçekleştirdiği iftar programları çerçevesinde sorulan sorular, bu duruma örnek gösterilebilecek niteliktedir. Soruların günümüz toplumunda ilgi çekici olması izleyici kitlesinin sayısını artırmakta, dolayısıyla reytingi artırmaktadır. Örneğin 2025 Mart ayında yayınlanan bir bölümde programa izleyici olarak katılan gençlerden biri Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten çıkarılması meselesi çerçevesinde, "o halde biz erkekleri günaha sokan kadınlar mıdır?" şeklinde bir soru yöneltiyor. Dolayısıyla cennetten çıkarılmanın sembolik ifadesi olan bu meselenin, günümüzün tartışmalı gündemi göz önüne alındığında, gerçek anlamından koparak ideolojik bir şekle büründüğü görülmektedir. haz. Nihat Hatipoğlu, *Nihat Hatipoğlu ile İftar*, *https://www.youtube.com/watch?v=chB9xpkmE5c* (12 Mart 2025).

[76] *Perspektif*, "Medya Vaizliği, Sanal Din ve Yeni Cemaatler" (31 Ocak 2023).

[77] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 33.

[78] I. Furseth - P. Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, çev. İhsan Çapcıoğlu - Halil Aydınalp (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2013).

alışkanlıklarıyla doldurulmaya çalışıldığı[79] toplumlarda, bireyler kendilerine yol gösterici olarak gerçek anlamından tamamen farklılaşmış dini içerikleri, tüketim kültürü içerisinde bulabilmektedir. Bir diğer ifadeyle bireylerin anlam dünyasını besleyecek içeriklerin aşkın kaynaklardan değil- zira anlamı besleyecek aşkın kaynaklar artık bir gönderen sistemi olarak işlev görmemektedir- bireyin kendi seçimlerinden ve dünyayla kurduğu ilişkiden temin edildiği fikri ön plana çıkmaktadır. Buna bağlı olarak pozitivizmin, Aydınlanma Çağı'ndan itibaren yükselen bir değer olarak bireylerin gündelik hayatını yönlendirmesiyle birlikte dinden uzaklaşmaya başlayan bireyler yoga, meditasyon, mindfulness, spiritüalizm ve astroloji gibi öğretilerden veya psikoloji ve kişisel gelişim gibi alanlardan müteşekkil anlam arayışlarını sürdürmektedir. Örneğin 2025 yılı başlarında yaşanan elim bir olayın[80] ardından Türkiye gündeminde yer alan spiritüellik tartışmaları, meselenin ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Nitekim söz konusu olayın yaşanmasından sonra vefat eden ismin yakınları, onun işyerinde birtakım sıkıntılar yaşadığını söylemiş ve stres atmak amacıyla ormana yürüyüşe gittiğini belirtmiştir. Nitekim bu olayda görüldüğü üzere bireylerin içerisinde bulundukları sıkıntılı durumların anlam dünyası yitimine sebep olduğu ve bunu ikame edebilmek için dinden farklı ancak içeriğine bakıldığında benzer yönleri yoğun olan farklı uygulamalara yöneldikleri ifade edilebilir. Bu durumun gelişmesinde yadsınamaz bit etkiye sahip olan tüketim kültürü, söz konusu akımları tüketiciye sunarken gönderen sisteminden tamamen bağımsız, ancak benzer biçimde anlam dünyasına hitap edecek içerikleri sunarken kendi dilini kullanmaktadır.

Baudrillard'ın simülasyon kuramı bağlamında dinin postmodern toplumlarda yaşadığı dönüşüm, anlamın yön değiştirmesi kavramıyla somut şekilde açıklanabilir hale gelmektedir. Modern dönemde gerçeklikle temsil arasındaki ayrım belirginken, postmodern toplumda bu ayrım ortadan kalkmakta, göstergeler artık yalnızca temsil etmekle kalmayıp, kendi başına bir gerçeklik üretir hale gelmektedir. Baudrillard'ın ifadesiyle "*artık bir hakikat referansı yoktur; yalnızca kendi döngüsünde anlam üreten göstergeler vardır*".[81] Buna göre geleneksel açıdan hakikat ve aşkınlık referansına dayalı bir anlam kaynağı olan dinin ifade ettiği anlam günümüzde artık medya, teknoloji ve tüketim kültürü aracılığıyla farklı bir yöne evrilmektedir.

Televizyon programlarında dini ritüellerin gösteri mantığına uygun biçimde sunulması; dini ibadetlerin, tüketim kültürü mantığına hizmet edecek biçimde dönüşüm yaşaması şeklindeki olaylar neticesinde anlam bakımından dönüşüme uğrayan dinin artık hakikate referans veren bir yapı olmaktan çıkıp, kendi dolaşımını sürdüren simülakrlar dizisine indirgenmiş olduğu

[79] Zygmunt Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000).
[80] "Çağın tehlikesi: Spiritüel istismar!"
[81] Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 11.

görülmektedir. Netice itibariyle dinin postmodern toplumda yaşadığı bu dönüşüm, anlamın yön değiştirmesinin en dikkat çekici göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini göstergeler, artık gerçekliğe referans veren araçlar değil; kendi içinde döngüsel olarak varlık gösteren simülakrlar haline gelmektedir. Bu durum, Baudrillard'ın perspektifinden bakıldığında, dinin kutsal anlamını yitirdiği ve tüketim kültürünün estetik bir unsuru haline geldiği gerçeğine işaret etmektedir.

Sonuç

Baudrillard tarafından simülasyon toplumu olarak nitelendirilen postmodern toplumlarda dinin simülasyonunun ele alındığı bu çalışmada öncelikle postmodernizm kavramının ortaya çıkışı ve gelişim süreci ele alınmıştır. Bununla birlikte simülasyon kuramının postmodern toplumları açıklama noktasında sunduğu işlevsellik üzerinde durulmuştur. Buna göre günümüz toplumları ister postmodern ister simülasyon veyahut farklı biçimlerde nitelendirilsin, neticede modern dönemden farklı, modernite sonrası bir dönem yaşandığının, söz konusu kavramların tümünde içkin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla simülasyon kuramının da bu farklı dönemi açıklama noktasında önemli bir kuramsal çerçeve sunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Postmodern düşüncenin temel karakteristiği olarak öne çıkan parçalanmışlık, rölativizm ve kesin hakikatlerin reddi, toplumsal yapıda ve kültürel değerlerde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu bağlamda, anlam üretiminin modern dönemdeki sabitliğinden uzaklaşılarak, göstergeler ve temsiller üzerinden yeniden şekillenen bir gerçeklik algısının ortaya çıktığı görülmektedir. Baudrillard'ın sosyolojisi, bu dönüşüme dair önemli analizler sunan kuramsal yaklaşımlardan biridir.

Baudrillard'a göre, simülasyon ve hipergerçeklik kavramları, postmodern toplumun işleyişini anlamada anahtar kavramlardır. Simülasyon, gerçekliğin temsiller aracılığıyla yeniden üretildiği, hatta bu temsillerin gerçekliğin yerini aldığı bir düzene işaret etmektedir. Bu düzende, artık temsil edilen bir gerçek yoktur; yalnızca kendi içinde döngüsel olarak anlam üreten göstergeler vardır. Hipergerçeklik ise, bu temsil sürecinin son aşamasını oluşturmaktadır. Burada gerçek ile gösterge arasındaki sınırlar tamamen ortadan kalkmakta; böylece gerçeklik, simülakrların hâkimiyeti altında bir yanılsamaya dönüşmektedir. Bu kuramsal çerçeve, günümüz dünyasında sadece medya ve popüler kültür olgularını değil, geleneksel anlam sistemlerinden biri olan dinin de postmodern toplumlardaki görünümünü ortaya koyma noktasında önemli bir analitik bakış açısı sunmaktadır.

Çalışmada dinin simülasyonu bağlamında ulaşılan temel sonuç, dinin postmodern toplumda anlam ve işlev bakımından radikal bir dönüşüm geçirdiğidir. Geleneksel toplumlarda din, toplumsal düzenin normatif temelini oluşturan, hakikat iddiası taşıyan bir sistem iken; günümüzde giderek daha farklı bir nitelik kazanmaktadır. Medya aracılığıyla sürekli yeniden üretilen dini imgeler, estetiğin ön planda olduğu dini formlar ve dijital platformlarda karşılaşılan kutsal temsiller, dinin gerçeklik iddiasını gölgede bırakmaktadır. Bu durumda din, artık hakikate değil, temsillerin cazibesine dayanan bir yapıya evrilmektedir. Dini göstergeler, tıpkı tüketim nesneleri gibi dolaşıma girmekte, hatta birer marka işlevi üstlenmektedir. Böylelikle din, anlamın üreticisi olmaktan çıkarak, göstergeler dünyasının bir unsuru haline gelmektedir. Bu dönüşüm, sadece dini pratiklerin biçimsel boyutlarını değil, inanç ve aidiyet ilişkilerini de etkilemektedir. Günümüzde bireyler, dini daha çok kimliksel bir gösterge ya da kültürel bir tercih olarak deneyimlemekte; bu deneyim, medyatik imgeler ve dijital içerikler üzerinden sürekli yeniden kurgulanmaktadır. Dolayısıyla, Baudrillard'ın işaret ettiği hipergerçeklik düzleminde din, sahip olduğu gerçek anlamını yitirerek, yalnızca temsiller aracılığıyla var olan bir fenomen haline gelmektedir.

Sonuç olarak, Baudrillard'ın anlamın yön değiştirmesi kavramından hareketle, dinin simülasyonu, postmodern toplumda hakikat ve gerçeklik anlayışının yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Din, artık sabit bir hakikate değil, simülakrların hakimiyetine dayalı bir gösterge sistemine dönüşmüş görünmektedir. Bu durum, gelecekte dinin giderek daha fazla dijitalleşen, küreselleşen ve ticarileşen biçimler alacağını göstermektedir. Böyle bir perspektif hem din sosyolojisi hem de postmodern toplum teorileri açısından yeni araştırma alanlarının açılmasına imkan tanıyacaktır.

Kaynakça

Adams, D.J. "Postmodernizmin Teolojik Anlamı". çev. T. Yeşilyurt. *FÜİF Dergisi* 4 (1999), 248-262.

Adorno, Theodor W. *Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi*. çev. Elçin Gen vd. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.

Baudrillard, Jean. *Anahtar Sözcükler*. çev. Oğuz Adanır - Leyla Yıldırım. Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005.

Baudrillard, Jean. *Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri*. çev. O. Adanır - A. Bilgin. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009.

Baudrillard, Jean. *Kötülüğün Şeffaflığı*. çev. I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Baudrillard, Jean. *Nesneler Sistemi*. çev. O. Adanır - A. Karamollaoğlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.

Baudrillard, Jean. *Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu*. çev. Oğuz Adanır. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022.

Baudrillard, Jean. *The Intelligence of Evil or tile Lucidity Pact*. New York: Berg Publishing, 2005.

Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*. çev. Nilgün Tutal - Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023.

Baudrillard, Jean. *Üretimin Aynası*. çev. Oğuz Adanır. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1998.

Bauman, Zygmunt. *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

Best, S. - Kellner, D. *Postmodern Teori*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Ansiklopedisi 6*. Ankara: Ebabil Yayınları, 2009.

Cevizci, Ahmet. *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2021.

Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.

Çakmak, Fıkrullah - Çimen, Ülhak. "Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Bağlamında Kur'ân'da Eleştirilen Kişilik Tipleri ve Modern Dünyada Gerçeklik Arayışı". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/57 (2022), 1-10. https://doi.org/10.5152/ilted.2022.220202

Çamcı, Hikmet. *Bir Simülakr Olarak Tanrı: Jean Baudrillard'ın Simülasyon kuramı Bağlamında*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2024.

Çamcı, Hikmet - Atay, Rıfat. "Bir Simülakr ya da Eğitim Çıktısı Olarak Özgürlük: Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Bağlamında Bir Okuma". *Turkish Academic Research Review* 9/3 (2024), 298-318. https://doi.org/10.30622/tarr.1491656

Çamdereli, Mete. *Reklamın Görme Dediği*. İstanbul: Avrupa Yakası Yayıncılık, 2013.

Çiğdem, Serpil. "Dijital Dönüşüm Sürecinde Metaverse Olgusunu Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Çerçevesinde Değerlendirmek". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/3 (2022), 1156-1175. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1107098

Dağ, Ahmet. *Ölümcül Şiddet. Baudrillard'ın Düşüncesi*. İstanbul: Külliyat Yayınları, 2011.

Demirezen, İsmail. "Tüketim Toplumunun Oluşumu ve Din İle Etkileşimi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 97-109.

Durkheim, Emile. *Toplumsal İşbölümü*. çev. Özer Ozankaya. İzmir: Cem Yayınevi, 2023.

Eagleton, Terry. *Postmodernizmin Yanılsamaları*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Evre, Bülent. "Bir Düşünüş Biçimi Olarak Postmodernizm ve Temel Parametreleri". *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13 (2007), 1-23.

Furseth, I. - Repstad, P. *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. çev. İhsan Çapcıoğlu - Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2013.

Giddens, A. - Sutton, Philip W. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. çev. A. Esgin. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016.

Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.

Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Habermas, Jürgen. *İletişimsel Eylem Kuramı*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.

Horkheimer, Max. *Akıl Tutulması*. çev. Orhan Koçak. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.

Horkheimer, Max. *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

İpek, Bayram. *Sonsuz Bağlam: Dinin Postmodern Yorumları*. İstanbul: KDY Akademi Yayınları, 2024.

Jameson, Frederic. *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. çev. Nuri Plümer. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2011.

Lyotard, Jean François. *Postmodern Durum*. çev. Ahmet Çiğdem. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Marx, Karl. *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi Cilt: 1*. Ankara: Odak Yayınevi, 2011.

Mengü, Mehmet. *Jean Baudrillard Düşüncesinde Hakikat Sorunu*. İstanbul: Sarmal Kitabevi, 2024.

Metin, Osman - Karakaya, Şeref. "Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2017), 109-121. https://doi.org/023101400063957

Möngü, Bahtinur. "Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/17 (2013), 27-36.

Okuyan, Hümeyra - Taslaman, Caner. "Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramında Ayartma Kavramı". *Din ve Felsefe Araştırmaları* 1/1 (2018).

Sarıbay, A. Yaşar. *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Sarup, Madan. *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*. çev. Abdülbaki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.

Sayın, Zeynep. *Kötülük, Tekilcilik, Postmodernizm*. İstanbul: Mitos Yayınları, 1994.

Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. çev. Ümit Tatlıcan - G. Demiriz. İstanbul: Sentez Yayınları, 2008.

Tekeli, İlhan. *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2009.

Toynbee, Arnold. *A Study of History*. New York: Oxford University Press, 1972.

Turner, Bryan S. *Orientalism, Postmodernism and Globalism,*. New York: Routledge, 1994.

Weber, Max. *Bürokrasi ve Otorite*. çev. Bahadır Akın. İzmir: Adres Yayınları, 2024.

Yıldırım, Orhan. "Tüketim Toplumunda Din ve Dini Değerlerin Metalaşması". *Olgu Sosyoloji Dergisi* 2/1 (2023), 1-8. https://doi.org/10.58632/olgusos.1279609

"Çağın tehlikesi: Spiritüel istismar!" Yayın Tarihi 11 Mart 2025. https://www.cnnturk.com/tv-cnn-turk/belgeseller/detay/cagin-tehlikesi-spirituel-istismar-ece-gurel-spirituel-istismar-kurbani-mi-2253302

Perspektif. "Medya Vaizliği, Sanal Din ve Yeni Cemaatler" (31 Ocak 2023). https://perspektif.eu/2023/01/31/medya-vaizligi-sanal-din-ve-yeni-cemaatler/

haz. Nihat Hatipoğlu. *Nihat Hatipoğlu ile İftar. https://www.youtube.com/watch?v=chB9xpkmE5c*. Yayın Tarihi 12 Mart 2025. https://www.youtube.com/watch?v=chB9xpkmE5c